

Алена Пагрэбняк

Кіеўскі нацыянальны ўніверсітэт імя Тараса Шаўчэнкі

e-mail: alenapogrebnyak@ukr.net

ORCID: 0000-0002-7509-1352

**Вывучэнне беларускай літаратуры ў Кіеўскім нацыянальным
універсітэце імя Тараса Шаўчэнкі: традыцыі і перспектывы**

Рэзюмэ

У артыкуле разглядаецца гісторыя і сучаснае развіццё акадэмічнай і ўніверсітэцкай беларусістыкі ва Украіне. Асобная ўвага засяроджаная на пытаннях развіцця літаратуразнаўчай беларусістыкі, зроблены кароткі агляд прац украінскіх навукоўцаў, якія паклалі пачатак вывучэнню беларускай літаратуры і культуры ў першыя гады мінулага стагоддзя. Прааналізаваны асноўныя прынцыпы выкладання беларускай літаратуры і спецыяльных курсаў на кафедры славянскай філалогіі Кіеўскага нацыянальнага ўніверсітэта імя Тараса Шаўчэнкі і праблемы, з якімі сёння сутыкаюцца выкладчыкі і студэнты ў адукацыйным працэсе.

Ключавыя словы: славістыка, беларуская літаратура, кафедра славянскай філалогіі, студэнты-беларусісты, Цэнтр беларускай мовы.

Abstract

The Study of Belarusian Literature at Taras Shevchenko National University of Kyiv: Traditions and Prospects

The article examines the history and current state of development of academic and university Belarusian studies in Ukraine. Particular attention is given to the development of Belarusian literary studies. The author gives a brief overview of the works of Ukrainian scholars who began the study of Belarus literature and literary criticism at the

beginning of the last century. Basic principles of the Belarusian literature and special disciplines teaching at the Department of Slavic Philology at Taras Shevchenko National University of Kyiv, as well as challenges that teachers and students meet nowadays in the educational process, are described.

Keywords: Slavic Studies, Belarusian Literature, Department of Slavic Philology, Students, Belarusian Language Center.

Славістыка у Кіеўскім нацыянальным універсітэце імя Тараса Шаўчэнкі мае даўнія традыцыі, бо кафедра славянскай філалогіі, як адна з найстарэйшых ў ім, была заснаваная яшчэ ў 1842 годзе [Яровий і інш. 2008]. Дамова аб супрацоўніцтве у сферы культуры і адукацыі паміж нашым універсітэтам і Міністэрствам адукацыі Рэспублікі Беларусь (падпісаная 16.10.2009) адкрыла новыя перспектывы ў развіцці славістычнай навукі ва Украіне XXI ст. Пры падтрымцы прэзідэнтаў абедзвюх краін – Аляксандра Лукашэнкі і Віктара Юшчанкі – у Інстытуце філалогіі пры кафедры славянскай філалогіі быў створаны Цэнтр беларускай мовы і культуры імя Уладзіміра Караткевіча. Як вядома, у 50-ыя гады XX стагоддзя пісьменнік

Алена Пагрэбняк

вучыўся “ў сценах” філалагічнага факультэта (цяпер Інстытут філалогіі), які знаходзіцца ў так званым жоўтым корпусе па адрасе бульвар Шаўчэнкі, 14. Урачыстае адкрыццё Цэнтра адбылося 5 лістапада 2009 года.

За гэтыя гады Цэнтр стаў сапраўдным (а не фармальным, як гэта часта бывае) асяродкам беларускай культуры і духоўнасці не толькі ў нашым універсітэце, але і ва ўсёй Украіне.

Няма неабходнасці гаварыць аб усіх кірунках дзейнасці Цэнтра, яны даволі стандартныя, як для структурных адзінак такога тыпу, але праца праводзіцца сапраўды салідная. Беларускі бок забяспечыў Цэнтр усім неабходным – ад тэхнічных сродкаў і надрэннай бібліятэкі вучэбна-метадычнай і мастацкай літаратуры да партрэтаў беларускіх класікаў Янкі Купалы і Якуба Коласа. Менавіта Цэнтр каардынуе міжнароднае супрацоўніцтва з універсітэтамі Рэспублікі Беларусь, аказвае інфармацыйную падтрымку і практычную дапамогу студэнтам, аспірантам і выкладчыкам па арганізацыі навуковых стажыровак, удзелу ў працы Летніх моўных школ і шмат іншага.

Навуковая і культурная работа, якая праводзіцца ў Цэнтры, прадугледжвае правядзенне тэматычных выстаў, сімпозіумаў, круглых сталаў, у прыватнасці – штогадовых “Караткевіцкіх чытанняў”. Гэтае мерапрыемства адбываецца на працягу некалькіх дзён у канцы лістапада і ўключае у тым ліку студэнцкую навуковую канферэнцыю. Так, у 2018 годзе былі прачытаны даклады на тэмы: “Дэтэктыўны жанр у прозе Уладзіміра Караткевіча і ў сучаснай беларускай літаратуры” (Валерыя Тыхенка, I маг.), “Чарнобыльская тэма ў асэнсаванні Святланы Алексіевіч і Юрыя Шчарбака” (Анастасія Маслун, асп.), “Творчасць Святланы Алексіевіч ў кантэксце Нобеліўскіх традыцый” (супольная прэзентацыя студэнтаў-беларусістаў II курса).

Акрамя гэтага, Цэнтр арганізоўвае сустрэчы ўкраінскіх студэнтаў і выкладчыкаў з вядомымі дзеячамі беларускай культуры: навукоўцамі, пісьменнікамі, журналістамі, мастакамі, якія выклікаюць нязменную цікавасць і садзейнічаюць не толькі паглыбленню ведаў студэнтаў па літаратуры, але і далучаюць да

атмасферы і агульнакультурнага кантэксту сучаснай Беларусі. Сталую падтрымку Цэнтру аказваюць прадстаўнікі Пасольства Рэспублікі Беларусь ва Украіне. Часам Надзвычайны і Паўнамоцны Пасол Рэспублікі Беларусь, спадар Ігар Сокал, у надзвычай цёплай атмасферы асабіста прымае студэнтаў у Пасольстве, дае магчымасць прайсці адукацыйныя і перакладчыцкія практыкі ў Пасольстве. Гэтая падтрымка і клопат вельмі каштоўныя для нас усіх – і выкладчыкаў, і студэнтаў.

Скажу некалькі слоў аб арганізацыі навучальнага працэсу. Першае залічэнне па спецыяльнасці “Беларуская мова і літаратура, украінская мова і літаратура, англійская мова” адбылося ў 2010/2011 навучальным годзе. У распрацоўцы вучэбных праграм удзельнічалі як беларускія, так і нацыянальныя спецыялісты. На працягу апошніх гадоў выкладанне дысцыплін спецыялізацыі, і ў прыватнасці беларускай літаратуры, праводзілі беларускія лектары: дацэнты Старавойтава Н.П. і Шышко А.В., асістэнты Шваба Г.М. і Анапрэенка Н.Я., дацэнт Савіцкая І.І. Асобныя курсы і спецкурсы чытаў старшы навуковы супрацоўнік Інстытута мовазнаўства АН Украіны к.ф.н. Скапенка А.І. Ліцэнзаваны аб’ём спецыяльнасці прадугледжваў 10 месцаў, з іх 8 – бюджэтных. Сёння гэтыя лічбы больш сціплыя. Ёсць студэнты, якія вучацца па кантракте. Колькасць студэнтаў у групах традыцыйна невялікая – 5-9 чалавек – і гэта дазваляе забяспечыць індывідуальны падыход да кожнага. Набор адбываецца не кожны год, наступны набор запланаваны на 2020/2021 навучальны год.

Дысцыпліна “Гісторыя славянскай (беларускай) літаратуры” з’яўляецца кампанентам падрыхтоўкі спецыялістаў адукацыйна-кваліфікацыйнага ўзроўня “бакалаўр” у напрамку “філалогія”. Дадзеная дысцыпліна ўваходзіць у цыкл абавязковых дысцыплін і чытаецца на працягу сямі семестраў навучання. Курс ахоплівае перыяд ад з’яўлення першых пісьмовых помнікаў на беларускіх землях да сучасных тэндэнцый у літаратуры пачатку XXI стагоддзя. У кожным семестры навучальны матэрыял пабудаваны паводле храналагічнага прынцыпу: Старажытная беларуская літаратура; Літаратура барока і класіцызму; Літаратура

Вывучэнне беларускай літаратуры...

XIX стагоддзя і г.д., і заканчваецца адпаведнай формай кантролю – залікам ці экзаменам.

Метадычнае забеспячэнне выкладання беларускай літаратуры на кафедры складаецца з падручнікаў, навучальных дапаможнікаў, слоўнікаў, зборнікаў навукова-крытычных артыкулаў і прац, матэрыялаў канферэнцый, перыядычных выданняў, якія мы атрымліваем пры дапамозе калег з універсітэтаў-партнёраў і Пасольства Рэспублікі Беларусь ва Украіне. У гэтым годзе ў выдавецтве “Освіта Украіны” быў выдадзены “Навучальна-метадычны комплекс па гісторыі славянскіх літаратур” (сербская, харвацкая, славенская, балгарская, чэшская, беларуская), падрыхтаваны выкладчыкамі нашай кафедры [Погребняк і інш. 2019]. Аўтарам раздзелу па гісторыі беларускай літаратуры стала аўтар гэтага артыкула. Кожны тэматычны блок змяшчае праграму курса, пытанні і заданні для кантролю ведаў, тэмы самастойнай работы студэнтаў, тэматыку курсавых і бакалаўрскіх работ, спіс мастацкіх тэкстаў і рэкамендаванай навуковай літаратуры (асноўнай і дадатковай). Пытанні і заданні для праверкі ведаў студэнтаў (на семінарах, вусных апытаннях і іншае) падаюцца да кожнага з храналагічна і тэматычна ўпарадкаваных раздзелаў і непасрэдна звязаныя з папярэнім матэрыялам. У пераліку тэм курсавых і бакалаўрскіх работ вельмі арганічна выглядаюць кампаратывістычныя тэмы, прычым не толькі з традыцыйнай сферы ўкраінска-іншаславянскіх культурных сувязяў, але і з рэцэпцыі, імагалогіі, інтэртэкстуальнасці, узаемасувязі літаратуры з рознымі відамі мастацтва.

Адкрыццё новай спецыяльнасці паставіла шэраг сур’ёзных праблем перад супрацоўнікамі нашай кафедры. Гэта, па першае – імкненне адрадзіць славетныя традыцыі ўкраінскай беларусістыкі, у тым ліку літаратуразнаўчай. Заснавальнікам беларусістыкі ва Украіне з’яўляецца прафесар Іларыён Свэнціцкі (1876 – 1956). Ягоная брашура “Адраджэнне беларускага пісьменства” (1908) была першым кароткім курсам беларускай літаратуры ва ўсім славянскім свеце. Пазней І. Свэнціцкі выдаў шэраг прац па гісторыі беларускай культуры і літаратуры, якія склалі аснову ўкраінскай літаратуразнаўчай беларусістыкі: “Асновы адраджэн-

ня беларускага пісьменства” (1914), “Росквіт культурна-нацыянальнага жыцця Усходняй Беларусі” (1928) і інш. Далейшае развіццё ўкраінскай беларусістыкі звязанае з імёнамі галіцкіх навукоўцаў – В. Шчурата, У. Гнацюка, М. Возняка. Да беларускай гісторыі, літаратуры і культуры меў цікавасць таксама украінскі пісьменнік Іван Франко (1856 – 1916). У ягоных “Нарысах украінска-руускай літаратуры да 1890 г.” (1910) асвятляюцца праблемы беларускага кнігадрукавання, старажытнай беларускай літаратуры і мовы. Паэт і навуковец звяртаўся да паралеляў з беларускімі песнямі ў даследаванні ўкраінскага фальклору. Да пачатку XX ст. належаць і першыя пераклады на ўкраінскую мову твораў Ф. Багушэвіча, Я. Лучыны, Янкі Купалы, Якуба Коласа, М. Багдановіча і інш. Ад сярэдзіны 1920-х гг. з Беларуссю былі пэна звязаныя пісьменнікі П. Тычына, М. Рылскі, У. Сасюра, І. Мікітэнка, А. Малышка, якія мелі сяброўскія адносіны з рознымі беларускімі пісьменнікамі, добра ведалі беларускую літаратуру і шмат чаго рабілі для папулярызацыі яе ва Украіне [Гриценко 2013; *Энцыклапедыя Сучаснай Украіны*]. Праблемы ўкраінска-беларускіх літаратурных сувязяў увесь час парушваліся ў асобных працах розных гадоў і былі часткова абагульненыя ў манаграфіі Л. Бондар “Украінска-беларускія літаратурныя ўзаемасувязі” / “Украінсько-білоруські літаратурні взаемини 1965–1975 рр.” (1977). Акадэмічная беларусістыка сёння прадстаўлена працамі члена-карэспандэнта НАН Украіны, Прэзідэнта украінскай асацыяцыі і члена Міжнароднай асацыяцыі беларусістаў Рыгора Півтарака [Нариси білорусько-українських літаратурних зв’язків 2003] і ягонага вучня, кандыдата філалагічных навук Алеся Скапінэнкі. Выдавочна, што дзейнасць украінскіх навукоўцаў папярэдніх гадоў заклала моцны падмурак, на якім развіваецца нашая беларусістычная навука сёння, але гэта таксама прымушае нас, універсітэцкіх выкладчыкаў, “трымаць планку”.

Акрамя гэтага, узнікла неабходнасць адаптацыі вучэбных праграм да патрабаванняў новага часу. Так, у мінулым навучальным годзе студэнты-беларусісты, якія навучаліся ў магістратуры па праграме “Усходнеславянская* філалогія і англійская мова: тэарэтычныя і прыкладныя студыі *Беларуская” і выбралі

Алена Пагрэбняк

сваёй спецыялізацыяй блок пад назвай “Славістыка: інтэрдысцыплінарны аспект”, мелі магчымасць праслухаць і вывучыць шэраг новых літаратурных спецкурсаў інтэрдысцыплінарнага характару: “Беларуская літаратура ў кантэксце сучаснай Еўропы: 80-я гг. XX ст. – пач. XXI ст.”, “Славянскія літаратуры ў кампаратывістычным асвятленні”, “Славянская проза XX – XXI стагоддзяў” і іншыя. У 2019 / 2020 навучальным годзе нашыя магістры слухаюць спецкурсы “Войны і канфлікты ў літаратурным дыскурсе славянскіх краін”, “Творы сучаснай беларускай літаратуры ў кантэксце мастацтва” і інш. Распрацаваныя з улікам апошніх літаратурнаўчых тэндэнцый, гэтыя курсы далі магчымасць асэнсаваць ключавыя праблемы літаратурнага жыцця Беларусі ў кантэксце грамадскай і духоўнай сітуацыі сучаснай Еўропы, стварыць поўную карціну літаратурнага працэсу пэўнага перыяду, высветліць мастацкую і эстэтычную каштоўнасць дасягненняў беларускай нацыянальнай літаратуры на шырокім агульнаславянскім фоне.

Удасканалены вучэбны план заахвочвае студэнтаў да актыўнага і незалежнага навуковага пошуку. Студэнты рыхтуюць і абараняюць уласныя кваліфікацыйныя работы, якія сведчаць аб іх удзеле ў сучасным літаратурна-крытычным даследніцкім дыскурсе і высокім прафесійным узроўні. Вось некалькі тэм: “Паэтыка постмадэрнізму у творчасці Віктара Марціновіча (на прыкладзе рамана “Сцюдзёны Вырай”)” (Мароз Паўло, 2019), “Тыпалогія антыгероя ва ўкраінскіх і беларускіх чароўных казках” (Сасновіч Таццяна, 2019), “Эксперыменты і наватарства ў творчасці Алеся Разанава” (Піраганіч Ірына, 2018), “Амбівалентнасць вобразу героя ў апавесці М. Гарэцкага «Дзьве душы» і навэлле М. Хвылявога «Я – романтика»” (Кліменюк Алёна, 2018), “Асаблівасці сацыяльна-псіхалагічнай драмы ва ўкраінскай і беларускай літаратурах 70-80-ых гг. XX стагоддзя (па п’есах «Дзікі анёл» А. Каламійца і «Парог» А. Дударова)” (Нікішына Анастасія, 2018). Студэнты выбіраюць тэмы кваліфікацыйных работ самастойна, арыентуючыся на будучы прафесійны кірунак сваёй дзейнасці, тэарэтычныя веды і інтэлектуальныя зацікаўленні. Варта таксама адзначыць, што найбольш падрыхтаваныя і матываваныя студэнты выступаюць на кан-

ферэнцыях з апрацаванымі сваіх прац, публікуюцца ў прафесійных навуковых зборніках, напрыклад, у выданні нашай кафедры “Параўнальны даследаванні славянскіх моў і літаратур” [Паламарчук (рэд.) 2009 – 2019].

Нягледзячы на відавочныя поспехі і прагрэс у сучасным навучальным працэсе, ёсць і некаторыя праблемы, пра якія таксама трэба казаць. У сувязі з адукацыйнай рэформай ва Украіне, якая паступова ўкараняецца і павінна прывесці адукацыйныя праграмы ў Кіеўскім нацыянальным універсітэце імя Тараса Шаўчэнкі ў адпаведнасць з Балонскай сістэмай, колькасць аўдыторных гадзін, адведзеных на вывучэнне абавязковага курса “Гісторыя беларускай літаратуры” і спецыяльных курсаў няўхільна зніжаецца. Часткова гэта тлумачыцца спецыфікай разліку норм педагагічнай нагрукі ў КНУ, калі ў так званых няпоўных групах (менш за 10 чалавек) кожнаму студэнту вылучаецца 10 адсоткаў ад аўдыторных гадзін, прадугледжаных вучэбнай праграмай. У групе 5 студэнтаў (II курс, III курс), таму атрымліваем палову ад максімуму. Эканамічная мэтазгоднасць прадугледжвае аптымізацыю выдаткаў дзяржавы на аднаго студэнта, але якім спецыялістам стане гэты студэнт?

Адказ сапраўды залежыць не толькі ад эканамічнай палітыкі Міністэрства адукацыі і вду. Залежыць таксама ад канкрэтнага выкладчыка, яго гнуткасці, умення знайсці найбольш аптымальную мадэль кіравання самастойнай работай студэнта (СРС). Такая сітуацыя не толькі прыводзіць да павышэння асабістай адказнасці студэнтаў за аб’ём і ўзровень засваення матэрыялу, але і стымулюе выкладчыкаў шукаць альтэрнатыўныя метады і спосабы ўзаемадзеяння са сваімі студэнтамі.

Гаворка ідзе пра кароткатэрміновае (2 тыдні) і семестравае навучанне студэнтаў у партнёрскіх вучэбных установах у межах рэалізацыі двухбаковых міжуніверсітэцкіх і міжрадавых дамоваў, далучэнне да чытання лекцый запрошанымі прафесарамі, творчыя сустрэчы з беларускімі пісьменнікамі ў межах правядзення розных пазаўніверсітэцкіх культурных акцый (Форум выдаўцоў у Львове, “Кніжны Арсенал” у Кіеве, дзе штогод беларускія выдавецтвы прадстаўляюць сваю прадукцыю,

Вывучэнне беларускай літаратуры...

Арт-фестываль у Тэрнопалі, іншыя літаратурна-мастацкія і культурныя падзеі), уздел у працы Летняй школы беларусістыкі і іншае.

У 2019 годзе адна з такіх сустрэч стала сапраўдным літаратуразнаўчым і перакладчыцкім практыкумам. З захапленнем нашыя студэнты размаўлялі ў траўні з Таццянай Кабржыцкай і Вячаславам Рагойшам (БДУ), якія прыехалі ў Кіеў як удзельнікі “Кніжнага Арсеналу” і ласкава пагадзіліся пагутарыць са студэнтамі ў нязмушанай атмасферы Цэнтра беларускай мовы. На “Арсенале” беларускія навукоўцы прадстаўлялі сваю новую работу – першае поўнае выданне рамана Васіля Быкава “Мёртвым не баліць” / “Мертвим не болит” [Биков 2019] без цензурных скарачэнняў ва ўкраінскім перакладзе Таццяны Кабржыцкай. Сучаснай украінскай моладзі тэма так званай акупнай праўды, за якую В. Быкаў у свой час быў жорстка раскрытыкаваны, выявілася вельмі блізкай і зразумелай. Студэнты з вялікай цікавасцю слухалі гасцей, задавалі няпростыя пытанні... Такія сустрэчы натхняюць, даюць творчы і даследчыцкі іштуршок, прымушаюць больш чытаць і думаць, глыбей аналізаваць мастацкі тэкст, разумець аўтарскую задуму.

Калектыў кафедры славянскай філалогіі прыкладае нямала намаганняў для развіцця беларусістыкі ва Украіне і для пераадолення цяжкасцяў, з якімі непазбежна сутыкаюцца педагогі гуманітарнага профілю ў сучасным свеце. Мы добра разумеем грамадскае і палітычнае значэнне захавання і развіцця ўніверсітэцкіх (а не толькі акадэмічных) беларускіх даследаванняў ва Украіне, імкнемся павышаць прэстыж спецыяльнасці. Паколькі гаворка ідзе пра непасрэдную перадачу ведаў ўкраінскай моладзі, фарміраванне адпаведных светапоглядаў арыенціраў і прафесійных кампетэнцый, што набываюць асаблівую актуальнасць у сувязі з працягам неабвешчанай расійска-ўкраінскай вайны на ўсходзе Украіны, абвастрэннем палітычнай напружанасці ў рэгіёне і важнай роляй Беларусі як нашага надзейнага гістарычнага і геастратэгічнага партнёра, міратворчага пасярэдніка ў дыпламатычных перамовах на міжнароднай арэне.

Літаратура

- Биков В., 2019, *Мертвим не болит: роман*, пер. з білор. Тетяни Кобржицької, Київ.
- Гриценко Г., 2013, *Проблеми історіографії українсько-білоруських культурних відносин (друга половина XIX–початок XX ст.)*, “Актуальні питання гуманітарних наук”, № 7, с. 23-31.
- Енциклопедія Сучасної України, *Білорусистика*, http://esu.com.ua/search_articles.php?id=40853 [доступ 07.10.2019].
- Нариси білорусько-українських літературних зв'язків [Текст]: культурно-історичні та літературознавчі аспекти проблеми*, 2003, пер. з білорус. та рос. Г. П. Півторак; передмова Г. П. Півторак. Київ.
- Паламарчук О.Л. (рэд.), 2009–2019, *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського: збірник наукових праць*, Київ, <http://dsr.univ.kiev.ua/pub/publish/2798/> [доступ: 07.10.2019].
- Погребняк О.А., Георгієва Петрова Ц., Дзюба-Погребняк О.І., Деркач О.М., Палій О.П., 2019, *Історія слов'янських літератур (сербська, хорватська, словенська, болгарська, чеська, білоруська): навчально-методичний комплекс для студентів освітнього рівня “бакалавр” кафедри слов'янської філології*, під ред. О.Л. Паламарчук, Київ.
- Яровий В., Паламарчук О., Чмир О., 2008, *Українська університетська славістика в контексті національної історії: від початків до середини XX ст.*, [у:] О.С. Онищенко (рэд.), *Слов'янські обрії*, Київ, с. 869 – 892.